

חוק גיוס ראוי - צעדים עד יישומו

עפר שלח, עידית שפרן גיטלמן | 30 בדצמבר, 2024

עיקרי הדברים:

בשבועות האחרונים דווח כי צה"ל הציג לשר הביטחון מתווה שלבי גיוס לאוכלוסייה החרדית, כשהחל מעוד שנתיים יהיה הצבא ערוך לקלוט כל מספר של מתגייסים חרדים, בלי הגבלה. מתווה זה משקף שינוי ניכר ועקרוני בעמדת צה"ל אשר ליכולתו לקלוט מתגייסים חרדים ומבטל למעשה את יכולתה של המערכת הפוליטית להישען על טיעונים הקשורים למגבלות הקליטה שלהם בצבא כנימוק לחקיקת חוק גיוס מפלה ובלתי ראוי..

בשלב המעבר לקראת גיוס כללי, על מנת למצות באופן מיטבי את פוטנציאל הגיוס הקיים באוכלוסייה החרדית, אנו ממליצים להביא בחשבון שתי קבוצות מרכזיות מקרב אוכלוסייה זו: ה"יוצאים בשאלה", וה"לא לומדים". התמקדות בשתי קבוצות אלה משקפת תפיסה שלפיה מחד גיסא יש לפעול לגיוס מהיר ככל האפשר של חיילים שיאפשרו להקל את נטל השירות הכבד מעל הציבור המשרת, ומאידך גיסא היא מדגישה את מחויבותו הערכית של צה"ל לפעול לשילוב מיטבי של כלל המשרתים המגיעים מחלקיה השונים של החברה הישראלית.

בשבועות האחרונים דווח כי צה"ל הציג לשר הביטחון ישראל כ"ץ מתווה גיוס לאוכלוסייה החרדית, ההתחשב בצרכים המיוחדים הנדרשים לגיוס אוכלוסייה זו. במתווה שהוצג לשר, כך דווח, צה"ל הודיע כי עד סוף שנת הגיוס 2024 ביכולתו לגייס כ-4,800 מתגייסים חרדים; עד לסוף שנת הגיוס 2025, ביכולתו לקלוט כ-11,000 מתגייסים חרדים, והחל מעוד שנתיים יהיה הצבא ערוך לקלוט כל מספר של מתגייסים חרדים, בלי הגבלה.

מתווה זה משקף שינוי ניכר ועקרוני בעמדת צה"ל אשר ליכולתו לקלוט מתגייסים חרדים, למרות מגבלות הקשורות בתשתיות פיסיות ובהתאמות הנדרשות לקליטתם וגיוסם של תלמידי הישיבות. עד לאחרונה, עמדתו של צה"ל התייחסה רק ליכולתו לגייס בשנת הגיוס הקרובה כ-3,000 חרדים, נוסף על 1,800 התלמידים החרדים המתגייסים גם כך. עמדה זו אף הוצגה בפני בג"צ, שהתייחס אליה בפסיקתו אך הוסיף כי קיימת חובה לנקוט מדיניות שוויונית כלפי כלל המועמדים לשירות ביטחון, ובתוכם תלמידי הישיבות.

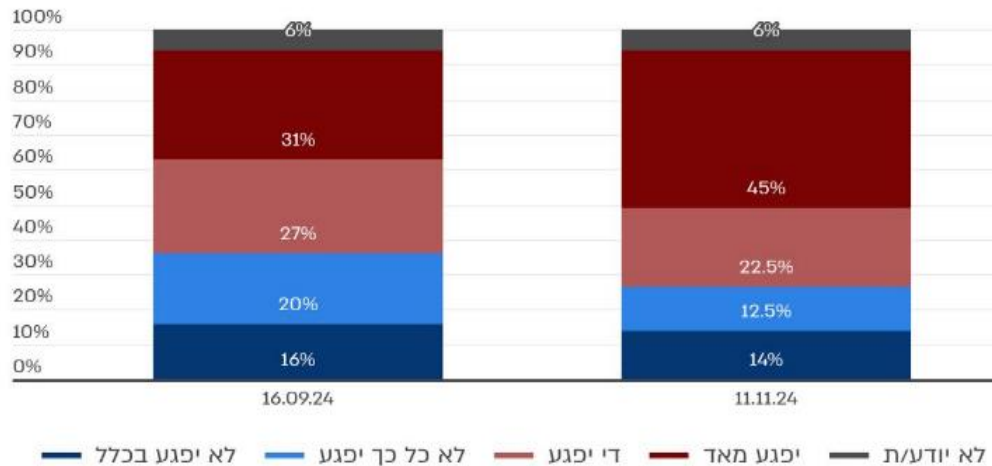
עמדתו הקודמת של הצבא הייתה מפלט לכל מי שביקש להתחמק מהצורך המוסרי והמשפטי לקיים שוויון מירבי בגיוס החובה, שכן אפשר היה להיתלות בנימוק ש"צה"ל לא יכול לגייס יותר אנשים" כעילה להמשך ההסדר המפלה הקיים. כך עלה מן הדיונים בוועדת החוץ והביטחון בניסוח חוק הגיוס החדש, וכן מתשובתו של ראש הממשלה בנימין נתניהו, במסיבת עיתונאים ב-9 בדצמבר, לשאלה מדוע אין מחוקקים חוק גיוס שיביא לגיוס חרדים ולהפחתת הנטל הכבד מאנשי המילואים. "צריך לשלב את החרדים בצבא", אמר ראש הממשלה, ואף הוסיף כי "צה"ל יקבע כמה לוחמים הוא צריך ולא פוליטיקאים". על פי דיווחים שונים, החוק המתגבש בימים אלה במערכת הביטחון, בתיאום בין שר הביטחון כ"ץ לגורמים חרדים, מתייחס לגיוס הדרגתי עד לגיוס מקסימלי של כמחצית מבני המחזור החרדים בעוד כשבע שנים.

הסכנה לקיומו של "צבא העם"

סוגיית הפטור הגורף לחרדים היא נושא פוליטי טעון כבר עשרות שנים. כך גם המשמעויות הכלכליות והחברתיות הנובעות משיעור ההשתתפות הנמוך של גברים חרדים בשוק העבודה ומכישורי החיים והעבודה הנמוכים של בוגרי החינוך החרדי בהיעדר לימודי ליבה - סוגיה הקשורה בטבורה לשאלת הגיוס. ואולם בשנים האחרונות, ועל אחת כמה וכמה מאז פרצה מלחמת "חרבות ברזל", הפך הפטור לחרדים לסיכון ממשי לקיומו של מודל גיוס החובה ולצה"ל כ"צבא העם".

הנטל העצום שעל כתפי הציבור המשרת, הן במובן נפגעי הלחימה בגוף והן במובן ההשלכות האישיות והכלכליות של השירות הממושך, עלול עוד להתגבר אם יתקבלו דרישות צה"ל להאריך את שירות החובה ולהגדיל משמעותית את נטל המילואים. החברה הישראלית אינה מוכנה כבר לקבל זאת כמובן מאליו. אינדיקציה לכך ניתן לראות, למשל בתוצאות סקר שנערך במכון למחקרי ביטחון לאומי: מרבית הנשאלים טענו כי המוטיבציה לשירות קרבי תיפגע אם יעבור חוק שיפטור את מרבית הציבור החרדי משירות בצה"ל.

תרשים 13. במידה ויעבור חוק שיפטור את מרבית הציבור החרדי משירות בצה"ל, באיזו מידה לדעתך חוק זה יפגע או לא יפגע במוטיבציה לשירות קרבי? (% יהודים)

אינדיקציה נוספת היא שאפילו הקואליציה הנוכחית, המבוססת על הסכם שבו נקבע כי היא תעגן את הפטור לחרדים בחוק ואף בחוקי יסוד, אינה מעזה כבר למעלה משנה להביא את הארכת השירות הסדיר והגדלת נטל המילואים להצבעה. הימנעות זו מעידה על הכרה בזעם הרווח בקרב הציבור בהקשר זה ולכך שלהעברת החוק עלולה להיות השפעה שלילית חמורה על ההתנדבות לשירות משמעותי ולקצונה, על ה"סרבנות האפורה" במילואים ואפילו על ההישארות בשירות קבע.

זו הסיבה שעמדתו הראשונית של צה"ל זכתה לביקורת קשה, וזו גם החשיבות הגדולה שבשינוי העמדה של צה"ל בשבועות האחרונים. אי אפשר יהיה עוד להישען על עמדת הצבא כנימוק לחוק מפלה, ומנגד יהיה על המערכת עצמה לעמוד בהתחייבותה ולגייס מספר גדול מאי פעם של חרדים – היקף שלא עמדה בו בגלגולים הקודמים של החקיקה בנושא טעון זה.

ב"נייר מדיניות" שפרסם **המכון למחקרי ביטחון לאומי** ביולי השנה נקבע, כי קיים צורך ואף יש אפשרות מעשית לגייס מספר גדול של חרדים בטווח המיידי.¹ בצד זאת, אנו מבקשים להדגיש כי הצורך הצבאי אינו יכול להיות עוגן החקיקה המרכזי בנושא גיוס תלמידי הישיבות. מודל צבא העם מושתת על גיוס מנדטורי של כלל ברי ובנות

¹ המכון למחקרי ביטחון לאומי, גיוס חרדים: צרכי הביטחון, ופתרונות לטווח הקצר ולהמשך, נייר מדיניות, 18.7.2024

הגיוס, למעט אלה הפטורים משירות בשל נסיבות משתנות. ככל שמודל זה נשמר, גם עקרון זה צריך להישמר, שכן ללא שוויון יתקשה המודל להחזיק מעמד לאורך זמן - בלי קשר לצרכי הצבא או ליכולתו לגייס בנקודת זמן נתונה.

צעדים מומלצים לשלב הביניים

בעקבות המלחמה הארוכה, צה"ל הודיע כי הוא זקוק לגיוס אלפי לוחמים נוספים. לכן יש לוודא שעד לחקיקת החוק שיסדיר את אופן הגיוס, התבחינים שעל פיהם יגויסו תלמידי הישיבות בשלבי הביניים יהיו כאלה שיענו על צורך זה. במקביל, על מערכת הביטחון להכניס לתהליך הגיוס שכבות נרחבות בציבור החרדי, על ידי שליחת צווים והפעלת תהליך המיון הנהוג לגבי הציבור המשרת. חובה זו צריכה לבוא לידי ביטוי גם בחקיקה הנידונה עתה בכנסת.

בשלב הביניים, ועל מנת למצות באופן מיטבי את פוטנציאל הגיוס בשלב המעבר לקראת גיוס כללי, אנו ממליצים להביא בחשבון שתי קבוצות מרכזיות מקרב האוכלוסייה החרדית: קבוצת ה"יוצאים בשאלה", וקבוצת ה"לא לומדים". התמקדות בשתי קבוצות אלה משקפת תפיסה לפיה מחד גיסא יש לפעול לגיוס מהיר ככל האפשר של חיילים שיאפשרו את הפחתת נטל השירות הכבד מעל הציבור המשרת, ומאידך גיסא היא מדגישה את מחויבותו הערכית של צה"ל לפעול לשילוב מיטבי של כלל המשרתים המגיעים מחלקיה השונים של החברה הישראלית.

קבוצת ה"יוצאים בשאלה" מקרב הקהילה החרדית:

הקבוצה המוגדרת כאן כ"יוצאים בשאלה" מתייחסת לצעירים שלמדו במוסדות חינוך חרדיים ואינם מגדירים עצמם כיום כחרדים. על פי נתוני הלמ"ס, קיימת מגמת גידול ניכרת בשיעורים המצטברים של יציאה בשאלה, אשר בשנים האחרונות הציגו גידול שנתי מתון אך עקבי. נכון לשנת 2023, שיעור היציאה השנתי עמד על כ- 13-15 אחוזים בממוצע, עם הערכה של כ- 3,000-3,500 צעירים שיצאו מהמגזר באותה שנה.

צעירות וצעירים בוגרי החינוך החרדי ניצבים בפני אתגר משמעותי בבואם להתגייס לצה"ל. פעמים רבות הם הראשונים מבני משפחתם הבוחרים במסלול זה, והם נעדרים דמויות לחיקוי או מודלים להשראה. הם נדרשים למצוא את דרכם ולצלוח את שירותם הצבאי במערכת מורכבת ולא מוכרת. זאת, ללא הכוונה משפחתית או קהילתית, ובמקרים רבים גם תוך נידוי מצד המשפחה והקהילה, שיש לו השלכות פסיכולוגיות וחומריות קשות.

נכון להיום, יוצאי החינוך החרדי שמתגייסים למסלולים הכלליים בצה"ל אינם זכאים להתאמות ולטיפול שבו זוכים המתגייסים למסלולים החרדיים, וזאת למרות שקיימים פערים ברורים במוכנות לחיי הצבא בינם לבין צעירים מהציבור הכללי. פערים אלה נובעים מהיעדר ידע והשכלה כתוצאה משנים במערכות חינוך שאינן מלמדות לימודי ליבה, מהיעדר כישורי חיים בסיסיים דוגמת עבודת צוות והתמודדות עם אנשים מרקע שונה. כל זאת, מבלי שיהיו לרבים מהם בית וקהילה תומכת להישען עליהם אל מול קשיי השירות הצבאי.

מוצע אפוא כי תתבצע עבודת מטה שתתמקד בקבוצת ה"יוצאים בשאלה" מקרב הציבור החרדי ותוודא כי הם מקבלים את המעטפת הנדרשת, שעליה לכלול ליווי מותאם צרכים, המביא בחשבון פערים ותנאי שירות ייחודיים להם. יש להשקיע בכך משאבים, כשם שהצבא יודע לעשות לגבי קבוצות חברתיות שהוא שואף להעמיק בקרבן את שיעור המתגייסים ולמנוע נשירה במהלך השירות.

להשקעה זו יהיה אפקט חיובי נוסף: אין ספק שקשיי ההסתגלות לשירות הצבאי מעמיקים את הפחד ממנו ואת השאיפה להימנע ממנו בקרב צעירים חרדים. כשאלה יראו שהצבא מקדיש תשומת לב ומשאבים גם למי שלא גדלו בתודעה שהגיוס מצפה להם בגיל 18, יקטן גם החשש שלהם מן השירות, דבר שעשוי להקטין את ההתנגדות לגיוס בחברה החרדית כולה.

קבוצת ה"לא לומדים":

ידוע כי רבים מבין אלה שאינם מתגייסים כיום לצה"ל מתוך החברה החרדית, אינם לומדים בפועל בישיבות. מתוכם גם אלה הרשומים לכאורה כתלמידי ישיבות וגם העובדים למחיתם. רבנים בולטים בציבור החרדי אף אמרו לא פעם, שאין להם כל התנגדות לכך שמי שאינו לומד בישיבה יגויס לצבא, וזו הייתה גם עמדתם הפומבית של פוליטיקאים מהמפלגות החרדיות – אם כי בפועל, לא נעשה כל מאמץ לסייע באיתור אותם "לא לומדים" או בגיוסם.

יש להקים מערכת יעילה, שתאתר את ה"לא לומדים" – רצוי בסיוע הישיבות עצמן, אך גם אלה צפויים לסרב לסייע – ותפעל לגיוסם המיידי. אמת, חלק מן ה"לא לומדים" עובדים, ואחת מתכליות החקיקה היא להגדיל את שיעור התעסוקה בקרב גברים חרדים; ואולם רוב אלה העושים זאת מועסקים ב"כלכלה השחורה", משום שאינם יכולים לעבוד על פי חוק מחשש שיגויסו לצבא. לכן, גיוסם יועיל גם להעמקת תודעת הגיוס בציבור החרדי כולו, וגם לשילובם המאוחר יותר בשוק העבודה באופן הראוי. יודגש כי פעולה זו אינה תחליף לחוק גיוס כולל וצודק.

לסיכום:

על הכנסת לחוקק חוק גיוס כוללני ושוויוני, שיעמוד בתנאים שהציב בג"צ בפסיקותיו השונות בנושא וישקף את החובה, המובנת לכל וביתר שאת בעת מלחמה, להעמיק ולהרחיב את חובת הגיוס ואת השוויון בנטל. על צה"ל להיערך לקליטת תלמידי הישיבות על פי פוטנציאל הגיוס, ולוודא שגיוסם לא יתעכב בשל היעדר תשתיות ותנאים הנדרשים לקליטתם. כשלב ביניים, שאינו מפחית מהצורך בחוק גיוס כוללני, יש להתמקד באופן מיידי בהעמקת הגיוס בקרב קבוצת ה"לא לומדים" וביצירת תנאים מסייעים לשירותם של "החוזרים בשאלה" – לא כתחליף לחוק גיוס ראוי אלא כדי להקל על יישומו המלא.